
LES RELACIONS LITERÀRIES I CULTURALS ENTRE CARLES SALVADOR I JOAN FUSTER: LA CORRESPONDÈNCIA INÈDITA

J. ÀNGEL CANO MATEU
J.Angel.Cano@uv.es
Universitat de València

Resum: Aquest article analitza la relació que mantingueren Carles Salvador i Joan Fuster a través de la correspondència –encara inèdita– entre els dos escriptors, datada entre 1947 i 1951. A partir de les cartes, podrem descriure i explicar el primer contacte entre els dos, l'interès del jove poeta per l'aval del mestre Salvador –el poeta consagrat de la generació de 1930–, o la gestió de la ressenya del poemari *Sobre Narcís*. D'altra banda, també ens aporta dades significatives per a entendre la vida cultural valenciana de la postguerra; així, conté documents imprescindibles per a comprendre millor la polèmica originada arran de la carta oberta a *Destino*, signada, entre d'altres, per Miquel Adlert i Xavier Casp (del grup Torre) i del mateix Fuster, contra Carles Salvador. Les lletres també contribueixen a perfilar la situació de Joan Fuster amb relació als dos grups culturals de la postguerra valenciana: el de l'editorial Torre i el de Lo Rat Penat.

Paraules clau: Joan Fuster, Carles Salvador, correspondència, literatura catalana, valencianisme, grup Torre, Lo Rat Penat.

LITERARY AND CULTURAL RELATIONSHIP BETWEEN CARLES SALVADOR AND JOAN FUSTER. THE UNPUBLISHED LETTERS

Abstract: This essay analyzes the relationship between Carles Salvador and Joan Fuster through their correspondence, still unpublished, dated between 1947 and 1951. The letters allow us to describe and explain when they first met, the interest of the young poet in the opinion of the teacher Salvador –an acclaimed poet of the 1930s generation–, or the management of review of the poem *Sobre Narcís*. Moreover, this analysis gives key information to understand the Valencian postwar cultural life. It includes documents that are crucial to better understand the controversy caused by the open letter to *Destino*, signed by writers such as Miquel Adlert, Xavier Casp (Torre group) and Joan Fuster, against Carles Salvador. These letters also help us define Joan Fuster's position in relation to the two cultural groups of the Valencian postwar: the group of the Torre editorial and Lo Rat Penat.

Key words: Joan Fuster, Carles Salvador, letters, Catalan literature, valencianism, Torre group, Lo Rat Penat group.

1. A TALL D'INTRODUCCIÓ

Joan Fuster va intercanviar al llarg de la seua vida milers de cartes. Per això, no és d'estranyar que l'arxiu que porta el seu nom acumule, segons Antoni Furió, més de vint mil cartes, a més de notes breus o targetes. En moltes ocasions, no només guarda les cartes rebudes, sinó que també fa una còpia d'aquelles que potser tinguen algun tipus d'interés (Furió 2012: 461). Això és el que ocorre amb la correspondència intercanviada amb Carles Salvador, encara inèdita, a excepció de la carta de Fuster a Salvador del 10 d'abril de 1949, publicada al volum *Correspondència, 9: Xavier Casp, Miquel Adlert, Santiago Bru i Vidal, 1a part* (Editorial 3 i 4, 2006).

Així, la correspondència entre Joan Fuster i Carles Salvador, tot i que és propietat de la Biblioteca Nacional de Catalunya (Barcelona), es troba al Centre Documental Casa Joan Fuster (Sueca) amb el número de referència 02773 i en la caixa 80/6. Està formada per setze documents, entre 1947 i 1955, que inclouen catorze cartes, una targeta d'agraïment i un díptic no datat *in memoriam* de Carles Salvador i Gimeno, amb el poema «Els xiprers del Calvari». Imaginem que aquest díptic fou enviat per la família de Salvador després de la seua mort, ja que hi ha uns precés d'una oració de l'esposa, Sofia, i dels fills, Carles i Sofia. Quant a la targeta d'agraïment, del 31 d'octubre de 1949, és de Carles Salvador a Fuster, i sembla que té la causa en un fascicle titulat «3 poemes» que el de Sueca li envià o li regalà al gramàtic. Tanmateix, en la carta immediatament anterior de Fuster a Salvador no se'n comenta res, per tant, hem de creure que, o bé Fuster no va voler fer-ne un duplicat de la hipotètica carta o nota, o bé li va fer arribar el fascicle a Salvador per altres mitjans. Respecte a les catorze cartes intercanviades, tenim huit de Joan Fuster a Carles Salvador i sis que fan el camí contrari. Tot seguit, passem a descriure'n les característiques.

La primera carta que es conserva és de Joan Fuster a Carles Salvador, està datada en el 6 de juny de 1947, mecanoscrita i consta de dos cares. La següent és la resposta de Salvador, de l'11 de juny del mateix any, també a dos cares, tot i que manuscrita. La tercera carta és del 6 de juliol de 1947, a una cara i mecanoscrita, de Fuster. La quarta torna a ser de Fuster, a dos cares, mecanoscrita, excepte un paràgraf escrit a mà, del 26 de setembre de 1947. La resposta de Carles Salvador tardaria quatre dies, el 30 de setembre, i també té dos cares i està manuscrita. Encara del mateix any, del 9 de novembre, tenim una carta de Fuster, a dos cares i manuscrita.

Ja en el 1948, trobem una carta el 13 de gener de Carles Salvador, a dos cares i manuscrita. El 22 de març Fuster li n'envia una altra mecanoscrita i a una cara. La novena carta de què disposem, de Salvador a Fuster, manuscrita i a dues cares, no està datada, tot i que podem esbrinar que es tractaria dels dies entremig del 22 i 29 de març per dos motius: d'una banda, perquè en la del 22 de març, el de Sueca li demanava una ressenya del seu poemari *Sobre Narcís* –i, en la no datada, trobem aquesta ressenya, manuscrita i a quatre cares–; d'una altra, perquè en la carta de Fuster del 29 de març, li agraeix, a l'«amic Salvador» l'esmentada ressenya. La desena és, doncs, aquesta resposta d'agraïment de Joan Fuster a Carles Salvador del 29 de març, mecanoscrita i a una cara. La pròxima carta és del 14 de juny, de nou, de Fuster, també mecanoscrita i a una cara.

Veiem, doncs, que el gruix de la correspondència estaria entre el 1947 i el 1948. No obstant això, el 1949 encara observem dues cartes més, a part de la targeta d'agraïment pel fascicle «Tres poemes» que ja hem comentat. El 6 d'abril de 1949, Carles Salvador li envia una lletra a Joan Fuster, manuscrita i a dues cares, que rep la resposta immediata per part del

de Sueca el 10 d'abril, amb una carta mecanoscrita i a dues cares també. Passaran dos anys, a l'abril de 1951 –no hi ha escrit el dia–, fins que Salvador li envie l'última carta a Fuster, a una cara i mecanoscrita, amb un full amb la insígnia de Lo Rat Penat. Ací s'acabarà, doncs, la correspondència, sense tenir en compte el díptic a la memòria de Salvador, que Fuster rebrà després de la mort del gramàtic, el 7 de juliol de 1955.

2. EL CARÀCTER DE LA RELACIÓ

El dissabte 10 de maig de 1947, Carles Salvador va publicar a la seua secció «Letras valencianas», del periòdic *Las Provincias*, un article titulat «Un nuevo poeta». Aquest «nuevo poeta» era Joan Fuster, del qual, Salvador havia llegit només «unos pocos poemas –exactamente seis–» que havien aparegut als *Almanaque de Las Provincias para 1946 i 1947*,¹ així com «una muy justa y muy ajustada síntesis crítica de la poesía valenciana contemporánea» (Salvador 1947: 11), anterior als poemes, concretament de 1944, amb el títol «Vint-i-cinc anys de poesia valenciana», primer article en català de l'escriptor de Sueca.

Carles Salvador celebra poder incloure aquest nou poeta en el llistat encunyat per Constantí Llobart de la «Morta-Viva», això és, els poetes que empraven el català a València. No obstant això, dubta si el nom de Joan Fuster és real o un pseudònim, ja que afirma que aquest escriptor coneix i utilitza perfectament la llengua, però que és totalment desconegut per a «nosotros» (Salvador 1947: 11), un plural que engloba la generació de vells valencianistes anteriors a la Guerra Civil (1936-1939), aixoplugats ara a Lo Rat Penat.

Un mes després, el 6 de juny del mateix any, Joan Fuster li enviaria la primera carta a Carles Salvador, en què li expressava l'agraïment per l'article a *Las Provincias*. Resulta molt interessant la lectura d'aquesta primera lletra perquè Fuster es presenta com un «principiant»² a qui li plau «que fixi en ell l'atenció qualsevol dels literats que ell estima mestres», ja que ell té a Carles Salvador «per un dels tres o quatre escriptors d'avui que són veritablement interessants, és a dir, problemàtics, sincrònics a la sensibilitat de l'obra».

Tot seguit, Fuster, que respon a les sospites que Salvador havia apuntat en l'article, li explica que la seua formació humanística és «perfectament extrauniversitària», ja que ell no és «filòleg, sinó estudiant o enamorat [...] de la nostra llengua». Finalment, li comenta que li adjuntarà tres poemes més que, a mode de *captatio benevolentiae*, «potser us facin rectificar algun concepte dels que heu format sobre mi a través del publicat als “Almanacs”».

Veiem, doncs, aquest primer contacte respectuós del deixeble amb el mestre, també materialitzat amb les formes de cortesia triades, com el constant apel·latiu «senyor» i l'ús de la fórmula de tractament «vós», fórmula, d'altra banda, que a partir d'aleshores sempre empraran tant un com l'altre. Abans del comiat, Fuster encara li recorda aquesta admiració i

¹ Aquests poemes són «Tres petites elegies», que inclou «Jardí o melangia», «Darrer madrigal» i «Paisatge», en l'*Almanaque de Las Provincias para 1946*, i «Alguns poemes menors», que inclou «El meu poble, de nit», «Grills» i «Cançó inacabada», en l'*Almanaque de Las Provincias para 1947*. El lector pot trobar-los a FUSTER, J. (2002): el poema «Grills» va ser inclòs en *Sobre Narcís* (2002: 15), el de «Cançó inacabada», en *Ales o mans* (2002: 44), i la resta, en l'apartat *Poemes solts* (2002: 187-192).

² Ens hem limitat a reproduir els fragments de les cartes entre Joan Fuster i Carles Salvador sense alteracions de cap tipus. Som conscients que, sobretot en el cas de Salvador, hi ha paraules o expressions que hui en dia són incorrectes.

la possibilitat d'encetar una relació d'amistat: «Ja sabeu on teniu un admirador i –si ho voleu– un amic».

Cinc dies després, en la resposta, Carles Salvador ja el tracta com a «distingit poeta i amic», tractament que, amb algunes variacions («distingit amic», «poeta i estimat amic», «estimat amic i excel·lent poeta») no abandonaran en la resta de cartes, ni tan sols quan esclatà la polèmica arran d'un article publicat a *Destino* el 2 d'abril de 1949, «Xavier Casp y Valencia», firmat, entre d'altres, per Joan Fuster, i que detallarem més endavant. Aquesta amistat i admiració es tornarà mútua, fins al punt que el poeta de València ensenyarà els poemes de Fuster als companys de generació, com Miquel Duran de València (carta de l'11 de juny de 1947). A més, Salvador veurà en Fuster «la continuació dels nostres esforços i de la major perfecció literària valenciana», dins de la literatura catalana al País Valencià. Notem la plena confiança del «mestre» Carles Salvador en el «principiant» Fuster.

Sembla que el moment de conèixer-se personalment degué ser el 8 de juliol de 1947. Fuster li comenta a Salvador en la carta del diumenge 6 de juliol que «dimarts per la tarda seré a València [...] pel carrer de la Mar, número 51, 2a porta», és a dir, a la pensió d'estudiant, tot i que en la pròxima carta, del 26 de setembre, no en trobem cap referència. Ara bé, segons el testimoni de Francesc de Paula Burguera en la conferència inaugural amb motiu de l'exposició «Els arxius de Joan Fuster» (La Nau, 26 de gener-19 de març de 2006), poc temps després de les primeres cartes, «Carles Salvador visitava Fuster a la seua pensió d'estudiant del carrer del Mar. És així que es van conèixer» (2006: 3). Podem pensar, per tant, que aquesta fou el seu primerencontre personal.

3. L'INTERÉS PER L'AVAL DEL MESTRE

Un altre centre d'atenció d'aquesta correspondència és l'interés de Fuster per l'aval del mestre. Així, per exemple, en la carta que li envia el 26 de setembre de 1947, li adjunta «Alguns poemes menors» (trenta sonets, dècimes, romanços) i «Fang de sempre», uns deu o dotze poemes llargs, perquè li done l'opinió.

La resposta no es fa esperar, i quatre dies més tard Salvador li contesta que els poemes li han agradat «tant que no he fet sinó donar-los a conèixer als amics. Ara em sembla que els té Màxim Thous, fill»³. El gramàtic, doncs, introdueix, a poc a poc, Fuster al seu cercle pròxim. Ja l'havia convidat, en la primera carta de l'11 de juny del 1947, a les reunions o tertúlies de diumenge a la vesprada, atés que els companys «ja coneixen els vostres versos». D'aquestes reunions o tertúlies, ens n'ocuparem més endavant.

Ara, però, voldríem tractar la mostra més clara d'aquest interès per aconseguir el vistiplau del mestre: la ressenya de *Sobre Narcís*, el primer llibre de versos de Fuster. El 22 de març de 1948, el jove poeta, que es lamenta perquè haguera preferit entregar a Salvador en mà l'exemplar de *Sobre Narcís*, tot i que no li donaren l'edició fins a mitjan de la setmana anterior, li l'adjunta amb la lletra. L'adverteix que «en aquests plec de versos, només la primera part us serà desconeguda, puix que la segona no és més que una selecció d'un altre

³ Es refereix a Maximilià Thous i Llorens, escriptor i polític valencià, fill de Maximilià Thous i Orts, creador de l'*Himno de la Exposición* de 1909, declarat posteriorment *Himno Regional Valenciano*.

recull que ja us vaig deixar llegir». També hi adjunta un altre exemplar per a Enric Soler i Godes, company del mestre gramàtic.

És, llavors, quan li demana una recensió de *Sobre Narcís* per a la revista alacantina *Verbo. Cuadernos Literarios*, fundada, a mitges, pel mateix Fuster i per José Albi (Furió & Palàcios 2002: 939). I li ho encomana, a Salvador, perquè «no tothom està capacitat per a parlar de la nostra poesia (altrament no m'encararia amb vós, molestant-vos), i vós sou un dels pocs que podeu i sabeu, parlar-ne». Clar i ras, el que Fuster vol és l'«opinió sincera» del mestre, sense que es trobe en l'obligació de donar-li «coba». De fet, a mode de descàrrec, li comenta que, en el pròleg, Xavier Casp ja li retreia unes suposades influències,⁴ atacant indirectament el grup de Carles Salvador.

Salvador, en la carta no datada, però que, com hem comentat, intuïm entre el 22 i el 29 de març, li envia quatre quartilles de ressenya. No obstant això, li confessa que en un primer moment va «refusar escriure cap comentari», ja que no estava «segur d'haver-lo entès», però, després, considerà que la seua obligació era atendre'l. A banda, encara li fa algun comentari des del punt de vista gramatical, com la redundància del complement indirecte en el vers «A arrencar-li a la vida el tros d'abril». A més, Salvador també es permet corregir una altra redundància del complement indirecte en el pròleg que havia escrit Xavier Casp: «acariciar-li l'ànima a la nostra València». Això sí, en compte de tractar-lo pel nom, només el designa amb l'etiqueta d'«el vostre prologuista». Ja s'apunten, doncs, els dos bàndols que s'hi crearan. Però ara tornem a la ressenya.

En aquesta nota, el mestre i gramàtic recorda l'article a *Las Provincias* en què va presentar al món de les lletres valencianes el nou poeta. D'aquest, deia que «no s'assembla a ningú dels actuals valencians; però coneix a ben segur l'obra poètica de López Picó i la de Carles Riba». Fuster, molts anys després, en una entrevista amb Enric Sòria, contava l'anècdota de l'article de Salvador a *Las Provincias* i reconeixia que no havia llegit Riba abans:

Carles Salvador [...] parlava de la bona influència que havia rebut de Carles Riba. El meu problema va ser, l'endemà, buscar per les llibreries *de nou* de València un llibre de Riba, per veure què feia aquell senyor, i en vaig trobar només un, *Del joc i del foc*, ni les *Estances* ni cap altre, i aquest va ser el meu primer contacte amb un poeta català contemporani. (1992: 6)

Salvador descriu *Sobre Narcís*, i en destaca que la novetat resideix en el fet que el narcisisme, malgrat ser un tema antic, no havia estat introduït en les lletres valencianes, segurament per la interrupció que suposà l'inici de la guerra civil en l'expansió dels corrents d'avantguarda. Recordem que, cap a 1946, la «poesia vernàcula es trobava –i encara es troba– en un plausible retorn a Llorente, en un molt convenient retorn als millors temps de la Renaixença superada». Seguia prolongant-se el que Fuster va denominar més tard com «paisatgisme sentimental» (1980: 54), o, en paraules de Manuel Sanchis Guarner, «pairalisme» (1968: 47).⁵

Tanmateix, hi afig Salvador, Fuster n'és l'excepció, ja que «se'ns presenta descarregat d'anècdotes, atent en absolut a les veus interiors, àgil i perfecte de forma, d'espatles als tòpics;

⁴ Diu Xavier Casp al pròleg de *Sobre Narcís*: «Em fa por –tot el qui estima és poruc– que els ocells d'arbres veïns que foren esponerosos, t'hi vinguen amb enveja de la teua tendror abans que els teus estrenen el tast. ¿No els sents, verinosament destres, envaint amb llurs veus acabades les que enceten els teus?» (2002: 991)

⁵ A l'article de Vicent Simbor, «“La Barraca” llorentina: la creació d'un tòpic literari contemporani» (2012a), el professor analitza la creació del tòpic de la barraca i la pervivència d'aquest paisatgisme sentimental.

però acarat als termes eterns com, per exemple, és el mite de Narcís». Ara, però, entre parèntesis, comenta a mode d'advertència que el jove poeta faria bé de tenir cura d'adjectius massa fàcils («àngels prim», «rossinyols castrats», «tamarius inèdits», «buid balb de roses», «gaseles belles com taüts d'arcàngels», «tardes trencades») que arriben a esdevenir buits de contingut. No obstant això, el gramàtic adverteix el lector que «cal estar molt avesat a la més selecta literatura catalana per a captar la intimitat latent d'un tema com el narcisisme explicat com ara ho és amb una gran fuga d'imatges». I és que, per a Salvador, Fuster:

ha de donar molta glòria a la Poesia valenciana des de l'angle cerebral, intel·lectualista, que no és l'únic interessant però que ens interessa siga cultivat sense cap mena de menyspreu per a les altres escoles poètiques valencianes, totes elles populars, més o menys resoltes, de cara a poble.

En les dues cartes següents –la del 29 de març i la del 14 de juny–, enviades ambdues per Joan Fuster, es pot seguir el recorregut d'aquesta nota. Així, en la primera li comenta que la recensió apareixerà traduïda al castellà, atés que és una publicació adreçada a un públic de llengua espanyola, mentre que el català només hi tindrà presència com a traducció de poemes. Tanmateix, és en la del 14 de juny quan Fuster avisa Salvador que ja ha sortit el número d'abril-maig de *Verbo* on apareixen els comentaris del gramàtic. Ara bé, també li explica que, a part d'eixir en castellà, per exigències de compaginació, l'han reduït i l'han passat a la secció de cròniques. Igualment, li han canviat el títol (la versió original es titulava «*Sobre Narcís de Joan Fuster*»; la versió en espanyol, molt més general i enganyós, «*El mito de Narciso en la poesía valenciana*»).

Si les comparem, la versió en valencià i la versió en castellà,⁶ veurem que hi ha una sèrie de canvis derivats del pas d'una llengua a una altra: en comptes de «*Alguns poemes menors*, 12, bellament presentats, edició numerada», diu «*Alguns poemes menors*, 12, en bella edició privada, numerada» (1948: 28); el pas del llatí neutre «*córpore*» o «*verba*», als castellans «*cuerpo*» i «*palabras*» (1948: 28); o expressions com «que prenen tot l'aspecte de carreus per a reomplir» en valencià i «que parecen meros materiales de relleno» (1948: 28) en la versió en castellà. També ens ha sobtat que, en la traducció al castellà, aquells adjectius «massa fàcils» han estat accentuats tots en accents tancats («àngels prim», «tamarius inèdits», «gaseles belles com taüts d'arcàngels» (1948: 28)) malgrat mantenir-se en la llengua original. D'altra banda, com que calia reduir, han tret la majoria dels fragments que Salvador copia del seu primer article sobre Fuster a *Las Provincias*. Són, sobretot, els del principi («No coneixem personalment el novell poeta valencià; no sabem si és jove...»), «L'aparició d'aquest líric ens alegra... esperem d'ell grans obres», etc.) així com frases aïllades, l'eliminació de les quals no n'ha alterat el significat.

4. LES TERTÚLIES I LES POLÈMIQUES: LA GUERRA DE BÀNDOLS

Carles Salvador convidarà a Fuster dues vegades –en les cartes de l'11 de juny i en la del 30 de setembre de 1947– a les reunions que tenien lloc els diumenges, de quatre a sis de la vesprada, al Café Barrachina, al Passatge, vora al carrer de la Sang. En aquesta

⁶ Volem agrair personalment a Salvador Ortells que ens cedira una còpia d'«El mito de Narciso en la poesía valenciana», de la revista *Verbo. Cuadernos Literarios*.

correspondència no se'n torna a parlar, de les tertúlies; tanmateix, en la carta que Fuster li envia a Vicenç Riera Llorca, en 1951, explicant-li les batalletes que tenen lloc a València, li confessa que sí que «havia assistit a la [tertúlia] de Salvador, formada per senyors majors de cinquanta anys, amb un gran desinterès de tot el que no fos ben local, i és clar, m'hi sentia com gallina en corral foraster» (Fuster & Riera 1993: 129).

Convé recordar que durant la immediata postguerra, el valencianisme cultural es dividí en dos bàndols enfrontats. D'un costat, el que s'agrupava al voltant de Lo Rat Penat, entitat fidel al nou règim, per la qual cosa podia continuar la seua activitat. En aquesta, Carles Salvador «aglutinà, sota una actitud estèticament conservadora que defensava una poesia folklòrica i populista, tots aquells autors de preguerra que no renunciaven a treballar pel país i per l'idioma» (Carbó & Simbor 1993: 46). D'un altre, un grup de joves escriptors «que resseguien el restabliment d'unes primeres manifestacions literàries dignes que superassen la poesia anterior, i el desenvolupament de noves connexions amb la literatura feta al Principat i a les Illes» (Carbó & Simbor 1993: 46). Aquests joves s'aglutinaren en el grup Torre, a l'entorn de Miquel Adlert i Xavier Casp. Era, doncs, un enfrontament entre «la generació vella i la generació més jove» (Ballester 2006: 126).

Així, durant els anys quaranta s'esdevingueren les tertúlies literàries a casa de Miquel Adlert, en la primera etapa de les quals, assistiren noms com Enric Valor, Vicent Andrés Estellés o Joan Fuster. El mateix suecà, en la lletra a Riera Llorca, li explica que a aquestes primeres tertúlies, hi assistí també Salvador, però que, a partir d'un viatge a Barcelona «amb fins de propaganda literària», hi hagué «una indisposició personal entre Salvador i Adlert» (Fuster & Riera 1993: 128). Després, en una lluita pel lideratge personalista, Adlert considerà Salvador com l'arxienemic en l'àmbit literari que pretenia dirigir i dominar (Carbó & Simbor 1993: 47). Fuster, que havia estat en una i altra tertúlies, no deixava de reconèixer que en la de casa Adlert «almenys em trobava amb gent jove i amb inquietuds afins a les meues» (Fuster & Riera 1993: 129). I és lògic; per edat, el seu grup natural era Torre. De fet, *Sobre Narcís* fou editat en aquesta editorial.

El 6 d'abril de 1949, Salvador li envia una carta a Fuster en què s'estranya per la signatura d'aquest últim en una «lamentable» carta al director de *Destino*. La carta en qüestió havia eixit el 2 d'abril, i es titulava «Xavier Casp, y Valencia». Però cal remuntar-se al 26 de febrer de 1949, quan Miquel Dolç publica a *Destino* l'article «Xavier Casp y Valencia», en què apunta que aquest era «una inexorable vox clamantis in deserto», atés que «después de su primer libro era justo proclamar que desde T. Llorente no había colocado ningún otro poeta el nombre de Valencia a un nivel espiritual tan alto como Xavier Casp» (1949: 14).

La resposta, el 19 de març de 1949, amb «Valencia y sus poetas», ve des de Mallorca i està signada amb les inicials M. S. G. –Manuel Sanchis Guarner. Explica que és exagerat i injust que «Miquel Dolç califique a Xavier Casp, de “vox clamantis in deserto”», perquè no es poden oblidar ni els poetes de *Taula* ni de *l'Estela*, precursors de l'actual floració, entre els quals cita Carles Salvador, Almela i Vices o Duran i Tortajada, així com els del «cenàculo literari de Miquel Adlert», és a dir, Vicent Casp, Joan Fuster o Santiago Bru i Vidal.

Hi ha una nova resposta: la carta oberta a què fa referència un disgustat Salvador. Així doncs, com havíem dit, el 2 d'abril de 1949, amb el títol de «Xavier Casp y Valencia», apareix a *Destino* una carta al director signada per J. Sanç Moia, Vicent Casp, F. Navarro, F. Bord, Miquel Adlert, Joan Fuster i R. Villar. Apreciem en Fuster el sentiment de pertinença al grup, corroborat si seguim la correspondència entre aquest i Miquel Adlert. En una carta de l'1

d'abril, Adlert li transmet l'alegria que els ha donat a tots que signara la carta, «i més encara sense conèixer les cartes que la motivaven, pel que això demostra de compenetració i confiança» (Fuster 2006: 325). És a dir, segons es desprenen de les paraules d'Adlert, Fuster no estava assabentat del perquè d'aquesta polèmica, però el sentiment de grup el portà a firmar.

Aquesta carta oberta que també signava Fuster servia perquè el grup Torre mostrara la seua conformitat amb l'article de Miquel Dolç, segons ells, «tergiversado» per M. S. G. Igualment, critica alguns dels poetes de preguera esmentats, ja que «hace unos meses no habían publicado aún ningún libro o sólo uno hace veinte años, lo que es motivo suficiente, por buenos que fueran, para que la revelación no se efectuara con ellos».

Segueixen els signataris reclamant que l'obra literària valenciana ha de jutjar-se en el seu valor absolut, causa del seu «detargo en calidad durante muchos años» (1949: 5). Per acabar, tornen a criticar la generació anterior i comenten que Casp és més admirat a Catalunya i Mallorca, on se li prepara un homenatge, que a València, on han intentat boicotejar-lo. I llancen la pregunta: «¿Es que hay quienes no se resignan a ser superador por los jóvenes, no obstante haber tenido ellos como timbre de gloria ser superación de la generación anterior?» (1949: 5).

Salvador, doncs, li escriu a Fuster la carta del 6 d'abril mostrant-li l'estranyesa perquè «fent referència a unes altres [cartes al director], m'al·ludiu i al·ludiu a molts altres poetes valencians amb un evident menyspreu que contrasta amb els elogis que m'haveu fet en lletres particulars vostres que conserve». D'altra banda, continua en l'empresa impossible de captar el suecà per al seu grup, ja que el convida a participar en el «Matinal Poètic del “Rat Penat”» del dia 24 del mateix mes.

La resposta de Fuster no es fa esperar, i el 10 d'abril li escriu per retrucar-li, punt per punt, els assumptes de la seua lletra. Així, l'estranyesa és del mateix Fuster, perquè Carles Salvador s'ha sentit al·ludit quan en cap moment hi ha hagut cap esment personal. Per això, li comenta que «hauria estat molt gentil de la vostra part haver-me-les remarcades textualment». Fuster segueix justificant la carta oberta que ha signat amb el grup Torre, ja que «dir que un senyor que no ha publicat cap llibre fins fa uns mesos o només un fa vint anys, no és un judici de valor, sinó un judici d'existència –i perdoneu-me el tecnicisme». Ara bé, Fuster passa a l'*atac* i li comenta que, si tractava el tema objectivament, fou un error que s'oblidara, al seu article «De Llàntia viva a La llum tremolosa», a *Las Provincias*, del *Jo sense tu*, de Xavier Casp. Si ho pretenia fer com a crítica personal, també és legítim que els autors signataris discrepen de la seua opinió, és clar. Però que, «de totes formes, si el que hom pretén és ponderar la vitalitat actual de la poesia valenciana [...] l'oblit del llibre en qüestió és totalment inacceptable» (Fuster 2006: 338). També no s'està de respondre que les desavinences en els judicis crítics no són incompatibles amb l'actitud respecte als seus versos.

Finalment, declina l'oferta de participar en el *Matinal poètic*, perquè «la meua poesia i jo ens trobaríem relativament incòmodes en la “Casa Pairal”», i «llegir versos meus, allí, em faria l'efecte d'una irreverència (en particular per allò del catalanisme, que és la “bèstia negra” del ratpenatisme tradicional» (Fuster 2006: 339). A més d'aquestes raons, també s'excusa perquè havia de fer una lectura en un altre local de València.

Enmig de la batalla entre les dues generacions, Fuster, pertanyent al grup Torre en aquests moments, no té secrets amb els seus companys i els envia una còpia d'aquesta darrera resposta a Salvador. Per a Adlert, la carta a Salvador «senzillament és magnífica» i li dona

l'enhorabona (Fuster 2006: 333). Casp, per la seua banda, i després que Adlert li llegira la resposta al «maestro de maestros», li mostra el seu entusiasme, ja que «és així com cal respondre, sense crits però amb la seguretat que tu ho has fet». Igualment, el felicita i li agraeix el comentari i la defensa del seu *Jo sense tu* (Fuster 2006: 103). Santiago Bru i Vidal, que es manté, dins del grup Torre, a una certa distància, li comenta que ha estat molt ben escrita i li recorda que ara ja està «“colat” en l'all Casp-C.S. directament, puix al donar-hi una negativa a C.S. l'interpretarà com un acte de despreci i d'apropament a Casp» (Fuster 2008: 176).

Tanmateix, amb el pas del temps, Fuster també s'anirà separant de Torre. En la carta del 5 d'agost del 1950 a Manuel Sanchis Guarner, critica la intransigència i la «mania persecutòria» de Miquel Adlert, però també es lamenta, pel que fa a la relació entre els dos grups, perquè han arribat a tal extrem que «una col·laboració, una concòrdia, entre nosaltres i els altres és pura utopia». Com a mínim, però, han de procurar que «desaparega la lluita, l'aspecte de pati de veïnat, els crits de raval» (Fuster 2000: 90).

És el 1951 quan, definitivament, s'allunya del grup Torre. En l'esmentada carta a Vicenç Riera Llorca –un document impagable en què Fuster, ja des de *fora* dels grups, analitza els esdeveniments–, narra la causa de la separació. Així, conta que Almela i Vives li va demanar autorització per a reproduir un poema seu en «Glorieta», i Fuster va acceptar, una decisió que després els companys de grup li van recriminar (Fuster & Riera 1993: 131). Fuster, que finalment va retirar l'autorització a Almela, va dir prou quan li van tocar la llibertat personal.

En una lletra a Sanchis Guarner, del 21 d'abril d'aquest mateix any 1951, confessa que es considera més distant de Lo Rat Penat «per tàctica, edat, estètica, ètica, política, i mil coses més, que no de Miquel Adlert» (Fuster 2000: 116-117), però, així i tot, aquells no s'han ficat amb ell. De fet, recorda que ha tingut discussions amb Salvador, però que mai ha passat d'ací. La seua separació de Torre es deu al fet que van intentar embarcar-lo a ell en la lluita amb l'altre extrem; Fuster tenia una part d'ell, la discrepant, fora del grup. El problema, doncs, és Adlert, el qual, per a Fuster, «era el grup» (Fuster 2000: 118).

Aquesta carta, de què enviarà còpies a Adlert, Casp i Bru, serà l'última que Fuster li envie a Carles Salvador. Salvador, per la seua banda, encara li enviarà l'abril de 1951 –no hi ha datat el dia– una invitació perquè participe en un homenatge de Lo Rat Penat a Ausiàs March.⁷ Aquest homenatge constà, a més de l'escriptura de poemes en honor a Ausiàs March per formar una corona poètica, de la col·locació a la Catedral d'una làpida de marbre i d'una sessió solemne en el Paranimf de la Universitat a càrrec d'Almela i Vives i P. Garganta. Aquesta fou l'última carta intercanviada entre els dos escriptors, ja que Fuster no respongué. Tampoc no tenim constància de l'existència de cap poema fusterià sobre Ausiàs March en motiu de l'homenatge –Furió i Palàcios, a l'Obra Completa no en recullen cap.

⁷ Segons Santi Cortés, que reproduïx les paraules de Salvador al diari *Vuelo* del març-abril del 1951, aquest féu una crida a tots els poetes valencians perquè «canten en versos valencianos la ingente figura, la alta inspiración y la profundidad filosófica de nuestro vate inmortal» (1995: 251).

5. JOAN FUSTER, VERTEBRADOR CULTURAL

Un últim aspecte que voldríem esmentar és el d'un joveníssim Fuster que ja s'intuïa en els cinquanta com el vertebrador cultural que esdevindria posteriorment. El professor Vicent Simbor escriu que «Fuster va ser un intel·lectual compromès en un doble sentit: compromès amb la seua escriptura i compromès amb la militància patriòtica» (2012b: 32). Així, el de Sueca adquirirà pel país un compromís del qual confessarà que «potser és l'única passió noble que reconec en mi» (Fuster 2005: 21). De fet, tot i que es basa en la dècada dels seixanta, Simbor li atorga l'etiqueta de «secretari d'*agitprop*» (2012b: 32). D'altra banda, la seua casa, a Sueca, es convertirà en «una mena d'universitat alternativa o paral·lela a l'oficial, on tothom acudia en cerca de la lliçó i l'assessorament de Fuster» (Simbor 2012b: 39).

A la correspondència, en veiem dos exemples. El primer, a propòsit del poeta alcoià Joan Valls, a qui, el 1947, intentarà «introduir» en el món literari del mestre Salvador. Per això, en la carta del 26 de setembre d'aquest any li pregunta, al gramàtic, si coneix *La cançó de Mariola*, i li comenta que «convindria guanyar definitivament per al nostre idioma» a aquest poeta, al qual, això sí, sembla que li cal una mica d'orientació gramatical i lingüística.

Un cas semblant ocorre amb Francesc de Paula Burguera. Tanmateix, és curiós, perquè Fuster el recomana a Salvador en la lletra creuada en plena polèmica per les cartes obertes al director de *Destino*. De Burguera, li diu que rebrà *l'Ara que sóc ací*. No tenim, però, notícies que finalment el rebera. No obstant això, Fuster li'l recomana perquè «està desconnectat dels cercles literaris valencians» i «és dels qui encara no s'han decantat per l'ús exclusiu de la nostra llengua, cosa que convindria aconseguir». Per això, –diu– li agrairia, a Salvador, que l'encoratjara.

6. CONCLUSIONS

Podríem allargar-nos i entrar en més detalls d'aquesta magnífica correspondència entre Joan Fuster i Carles Salvador, dos dels homenots de la nostra literatura. Tanmateix, per les limitacions d'espai, hem volgut donar ací només algunes pinzellades sobre els temes que, al nostre parer, són més importants. Com Salvador introdueix a Fuster en les lletres catalanes, el respecte i admiració del de Sueca cap al gramàtic, l'interés per comptar amb la seua opinió i el seu aval, les invitacions constants a les tertúlies de Salvador o la guerra de bàndols, en què Fuster prendrà part fins adonar-se que intenten lligar-lo de mans i peus. Setze documents, catorze dels quals són cartes, d'un valor incalculable, que no solament ens aporten una informació valuosíssima del context sociocultural, sinó que ens permeten veure la preocupació per guanyar escriptors per a la llengua de Carles Salvador i el naixement de l'intel·lectual que seria dècades després Joan Fuster.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Adlert, M., *et alii* (1949) «Xavier Casp y Valencia», *Destino*, 608, 02-04-1949, p. 5.
 Ballester, J. (2006), «Introducció», dins Fuster, J., *Correspondència, 9. Xavier Casp, Miquel Adlert, Santiago Bru i Vidal, 1a part*, volum preparat per Josep Ballester, València, Tres i Quatre, pp. 15-63.

- Carbó, F. & Simbor, V. (1993) *La recuperació literària en la postguerra valenciana (1939-1972)*, València / Barcelona, IIFV / PAM.
- Casp, X. (2002 [1a ed. 1948]) «Pròleg a *Sobre Narcís*», dins Fuster, J., *Obra completa. Volum primer. Poesia, aforismes, diari, vinyetes i dibuixos*, Barcelona / València, Edicions 62 / Diputació de Barcelona / PUV, p. 991.
- Cortés, S. (1995) *València sota el règim franquista (1939-1951)*, València / Barcelona, IFV / PAM, p. 251.
- Doç, M. (1949) «Xavier Casp y Valencia», *Destino*, 603, 26-02-1949, p. 14.
- Furió, A. & J. Palàcios (2002) «Introducció», dins Fuster, J., *Obra completa. Volum primer. Poesia, aforismes, diari, vinyetes i dibuixos*, Barcelona / València, Edicions 62 / Diputació de Barcelona / PUV, pp. 939-950.
- Furió, A. (2012) «Correspondència de Joan Fuster», *Estudis Romànics*, 34, pp. 461-464.
- Fuster, J. (1980 [1a. ed. 1956]), *Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)*, València, Eliseu Climent editor.
- Fuster, J. & E. Sòria (1992) «Ser Joan Fuster. Reflexionar, debatre, donar llum», *L'Illa*, 6, pp. 3-13.
- Fuster, J. & V. Riera (1993) *Epistolari Joan Fuster-Vicenç Riera Llorca*, Barcelona, Curial, pp. 127-132.
- Fuster, J. (2000), *Correspondència, 4. Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner, Germà Colón*, volum preparat per Antoni Ferrando, València, Tres i Quatre.
- Fuster, J. (2002) *Obra completa. Volum primer. Poesia, aforismes, diari, vinyetes i dibuixos*, Barcelona / València, Edicions 62 / Diputació de Barcelona / PUV.
- Fuster, J. (2005 [1a ed. 1962]) *Nosaltres els valencians*, Barcelona, Edicions 62.
- Fuster, J. (2006) *Correspondència, 9. Xavier Casp, Miquel Adlert, Santiago Bru i Vidal, 1a part*, volum preparat per Josep Ballester, València, Tres i Quatre.
- Fuster, J. (2008), *Correspondència, 10. Xavier Casp, Miquel Adlert, Santiago Bru i Vidal, 2a part*, volum preparat per Josep Ballester, València, Tres i Quatre.
- M. S. G. [Manuel Sanchis Guarner]. (1949) «Valencia y sus poetas», *Destino*, 606, 19-03-1949, p. 2.
- Paula Burguera, F. de (2006) «Els inicis de Fuster i la València de postguerra», text de la conferència inaugural amb motiu de l'exposició «Els arxius de Joan Fuster» (La Nau, 26 de gener - 19 de març de 2006), realitzada en la Universitat de València. Disponible en línia a <<http://carles-salvador.espais.iec.cat/files/2010/11/FdePaula1.pdf>>. [Consulta: 4 juliol 2015].
- Salvador, C. (1947) «Un nuevo poeta», *Las Provincias*, 10-05-1947, p. 11.
- Salvador, C. (1948) «El mito de Narciso en la poesía valenciana», *Verbo. Cuadernos Literarios*, abril-maig, p. 28.
- Sanchis Guarner, M. (1968) *Renaixença al País Valencià. Estudi per generacions*, València, Tres i Quatre.
- Simbor, V. (2012a) «“La Barraca” llorentina: la creació d'un tòpic literari contemporani», dins Roca, R. (cur.), *Teodor Llorente, cent anys després*, València, IIFV, pp. 91-121.
- Simbor, V. (2012b) *Joan Fuster: el projecte de normalització del circuit literari*, València, PUV.

